

Çocuk Dostu Turizm

Özlem Güncan¹

Utku Ongun²

Özet

Postmodern paradigmanın hakim olduğu günümüz dünyasına postmodern aile yapısı hakim olmuş ve ataerkil otoriteden uzaklaşarak çocukerkil aile yapısı ön plana çıkmıştır. Bu aile yapısında çocuk önem kazanmış ve aile içi kararlarda etkin bir rol üstlenir hala gelmiştir. Aileler satın alma ve tatil tercihlerini çocuklarının istek ve ihtiyaçlarına göre yapmaya başlamışlardır. Turizm işletmeleri de çocukların aile içindeki bu etkisinin farkına vararak çocuklara yönelik pazarlama çalışmalarına ağırlık vermişlerdir. Bu gelişmeler turizmde “çocuk dostu turizm” anlayışının doğmasına ve turizm işletmeleri için çocuk dostu kriterlerinin oluşmasına katkı sağlamıştır. Günümüzde pek çok işletme, tesislerini bu kriterlere göre dizayn ederek hizmetlerini de bu kriterlere uygun olarak çeşitlendirmektedir. Dolayısıyla, son yıllarda turizm işletmeleri için önemi artan çocuk konusunun önemli olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda, bu bölümde çocuk dostu turizm kavramı ve turizm sektöründeki çocuk dostu turizm uygulamaları anlatılmıştır.

Çocuk Kavramı

Alanyazında çocuk konusunda yapılan tanımlama çalışmalarında birtakım farklılıkların olduğu görülmektedir. Bu farklılıklar, genellikle çocukluk döneminin başlangıcı ile bitişi arasındaki yaş aralığından kaynaklanmaktadır (Polat, 2001: 61-65). Dolayısıyla, çocuğu yetişkinden ayırmak için genellikle yaş faktörü kullanılmaktadır (Tandoğan, 2006: 3). Bununla ilgili olarak Türk Dil Kurumu çocuğun, “*bebeklik ile erginlik arasındaki gelişme döneminde olan oğlan veya kız*” olduğunu belirtmektedir (TDK, 2023).

- 1 Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu, Turizm İşletmeciliği Bölümü, ozlemozkeroglu@mehmetakif.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8974-9100
- 2 Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu, Turizm İşletmeciliği Bölümü, utkuongun@mehmetakif.edu.tr ORCID: 0000-0002-0722-6382

Bebeklik dönemi, doğumdan itibaren 18. aya kadar geçen bir evredir (Aytaç vd., 2018: 133). Ergenlik döneminin bitiş yaşının ise yasal statüde kesinlik kazandığı görülmektedir. Buna göre, Çocuk Hakları Sözleşmesinde, “*çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insan*” çocuk olarak nitelendirilmektedir (BM-ÇHS, md 1). Benzer şekilde, Türk hukukunda da ergenliğin bitiş yaşının 18 olarak kabul edildiği (TMK, md 11) ve Türk yasalarında çocuğun, “*henüz on sekiz yaşını doldurmamış kişi*” olarak tanımlandığı görülmektedir (ÇKK, md 3/1.a; TCK, md 6/1.b). Konuyla ilgili olarak Güncan (2022a: 7) da çocuğa ilişkin, “*insan hayatının 18. ayından 18 yaşına kadarki gelişim sürecinde yer alan insan yavrusu*” şeklinde bir tanımlama getirmektedir. Bu tanımlamalardan, çocuğun bebeklik dönemi ile yetişkinlik dönemi arasındaki gelişim evresinde bulunan ve gelişim sürecini henüz tamamlamamış olan insan yavrusu olduğu anlaşılmaktadır.

Yaş ve güç gibi özellikler göz önünde bulundurulduğunda, çocuğun toplum içerisinde korunmasız ve dezavantajlı bir konumda olduğu görülmektedir (Çağlar, 2020: 87). Çocukluk döneminde birey, tek başına çaresizlik içindedir ve bu çaresizlikle baş etmeye çalışmaktadır. Bunu yaparken yaşamı da belirli bir anlam ve amaç doğrultusunda şekillenmekte ve yetişkinlik hayatının temelleri bu dönemde atılmaktadır (Adler, 2010: 232). Bu bakımdan, çocuğu anlatan en basit teorenin *çocuk/küçük insan teorisi* olduğu ve bu teoriye göre çocuğun, yetişkinlerle arasındaki yaş farkından dolayı “*küçük bir insan*” olarak nitelendirildiği görülmektedir. Ancak bu teorenin, çocuk gelişimi yalnızca bir büyüme süreci olarak düşünüldüğünde anlam kazandığı, buna karşın çocukların gelişme süreçlerinin zihinsel, duygusal ve sosyal açıdan karmaşık bir yapıya sahip olduğu belirtilmektedir (Koç, 2010: 73). Buna göre, çocuk doğumdan ergenlik döneminin sonuna kadar büyümeye ve zihinsel ve fiziksel açıdan gelişmeye devam etmektedir (Kuşuluoğlu, 2013: 5). Çocuğun, içerisinde bulunduğu bu gelişim süreci “*çocukluk dönemi*” olarak adlandırılmakta ve bu dönem, çocuğun fiziksel ve zihinsel gelişim sürecini kapsayıp diğer insanlarla kurduğu sosyal ilişkiler bütünü oluşturmaktadır (Güncan, 2022a: 9).

Çocukluk dönemi olarak adlandırılan gelişim evresinde çocuk hem fiziksel olarak büyümekte hem de zihinsel olarak gelişmektedir. Bu dönemde çocuk, çevresi ve dış dünya ile ilgili bilgileri oyun yoluyla öğrenmektedir. Diğer yandan, çocuk hayal gücünü aktif olarak kullanmakta ve içinde yaşadığı fantezi dünyasının gerçekliğine inanmaktadır. Çocuk ayrıca merak ile beslenmekte ve bu merak, çocuğun yaratıcılığının kaynağını oluşturmaktadır. Bu dönemde ortaya çıkan diğer bir özellik de çocuğun annesi ve babası ile yakın ilişkiler kurduğu, çocuk büyüdükçe bu ilişki ağının da büyüdüğü ve

diğer aile üyeleri ile toplumdaki diğer bireyleri de içine alarak genişlediği hususudur (Onur, 2019: 17). Dolayısıyla, ailenin toplumun en temel sosyal birimi olarak kabul edildiği (Aslan, 2002: 26; Aktaş vd., 2012: 74) ve insan hayatında önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Bu bakımdan aile, çocuk için topluma uzanan bir köprü görevi görmektedir. Bu yönüyle aile, çocuğa ilk şeklini vermekte, onu korumakta, eğitmekte, yetiştirmekte ve onu topluma kazandırmaktadır (Arpacı ve Bekar, 2013: 12). Buradan, ailenin çocuğun toplumsallaşma sürecinde önemli bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Toplumsal hayatta yaşanan değişiklikler aile kurumunu da etkilediğine göre, postmodern paradigmanın hakim olduğu günümüz dünyasında postmodern aile yapısının görüldüğü ifade edilmektedir. Postmodern aile yapısında ataerkil otoriteden uzaklaşıldığı veya bu otoritenin yetkisinin kaldırıldığı ve aile üyelerinin kişisel özerkliğinin arttığı belirtilmektedir (Mutlu, 2020: 217). Aile yapısında yaşanan bu değişimin, çocuğu da yakından etkilediği ve günümüzde postmodern dönemin özelliklerini taşıyan bir çocuk yapısının ortaya çıktığı görülmektedir.

Postmodern Dönemde Çocuk

Postmodernizm, modern dönemin sona erdiğini ve o dönemin aşıldığını anlatan yeni bir paradigma olarak ortaya çıkmış ve toplumsal yaşamı yakından etkilemiştir. Postmodernizm paradigması sıfırdan oluşmamış, tarihsel süreç içerisinde toplumsal hayatta yaşanan değişimlerle birlikte modernizmden ayrılarak yeni bir boyut kazanmıştır (Güncan, 2023: 516-519). Postmodern dönemde toplum yaşamına tüketim kültürü hakim olmuş ve postmodern tüketici, hayatındaki her şeyi tüketip yenisini satın almaya ve aynı süreci tekrar tekrar yaşamaya başlamıştır (Yavuz ve Zavalı, 2015: 134-135). Dolayısıyla, bu dönemde toplumlar “postmodern tüketim kültürü” ile kuşatılmışlardır (Güncan, 2023: 520).

Postmodern dönemde, özellikle medyada yaşanan gelişmeler çocuk kültürünün şekillenmesinde önemli bir rol oynamış ve tüketici olarak çocuk imgesinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. İnternet ve televizyon içerikleri, çocukları tüketim konusunda yönlendirerek onların da satın alma sürecine dahil olmalarını sağlamış ve böylece “tüketici bir çocuk” yaratılmıştır (Karaboğa, 2018: 2). Dolayısıyla, bu dönemde postmodern bir çocuk tipi oluşmuş (Zeybekoğlu ve Doğan, 2015: 121) ve bu döneme “*postmodern çocukluk anlayışı*” damgasını vurmuştur (Johns ve Gyimothy, 2003: 3).

Postmodern dönemde çocuklar, yetişkinlerin dünyasına hızla giriş yapmaya başlamışlar ve istedikleri her şeye bir anda ulaşır olmuşlardır (Yalçın, 2020: 46). Böylece, bu dönemin en önemli tüketici gruplarından birini çocuklar

oluşturmuştur (Sormaz, 2010: 53). Her ne kadar yasalarda çocuklar kendi başlarına birer tüketici olarak tanımlanmasalar da çocukları tüketici kapsamı dışında tutan kanun maddeleri de bulunmamaktadır (TKHK, md 3/1.k). Böylece çocuklar, ailelerin karar alma süreçlerinde etkin bir rol oynamaya başlamışlar (Segumpan vd., 2008: 132) ve çocukların aile kararlarındaki etkileri artmıştır. Çocuklar kendi başlarına tüketici olarak satın alma sürecine katılmasalar da anne ve babalarının satın alma kararları üzerinde önemli bir güce sahip olmuşlardır (Li vd., 2017: 1048). Postmodern dönemde yaşanan tüm bu değişimler, aileleri ataerkil aile yapısından uzaklaştırmış ve çocukların aile içerisindeki kararlarda daha çok söz sahibi oldukları çocukerkil aile yapısının meydana gelmesine neden olmuştur (Alagöz, 2009: 321).

Çocuk Dostu Turizm Kavramı

Her alanı yakından etkileyen postmodernizmin etkilediği alanlardan biri de turizm olmuştur (Günca, 2023: 519). Tüketici odaklılığın baskın olduğu bu yeni dönemde turistler, kitle turizminden vazgeçmeye ve alternatif turizm türlerine yönelmeye başlamışlardır. Diğer yandan, turizm işletmeleri de bu yeni döneme uyum sağlamış ve turistlerin bireysel görüş ve beklentilerini yansıtan, onların isteklerine ve duyarlılıklarına cevap veren hizmetler üretmeye başlamışlardır (Ceylan, 2022: 201). Bu dönemde turizmde görülen yeniliklerden biri de ailecek gidilen tatiller olmuş ve “aile turizmi” gündeme gelmiştir. Aile turizmi, çekirdek veya geniş ailelerin bir arada turizm hareketlerine katılması şeklinde gerçekleşen seyahatleri ifade etmektedir. Çocukların da keyifli vakit geçirdikleri tatiller, aile birlikteliğinin yeniden tesis edilmesi ve ailecek keyifli anlar geçirilmesi için aile üyelerine fırsatlar sunmaktadır (Özel, 2021: 68-69). Bu nedenle aileler tüketim kararlarını çocuklarının isteklerine göre şekillendirerek, çocuklarının tatilde rahat edebilecekleri destinasyon ve tesisleri seçmeleri gerekmektedir (Civelek ve Civelek, 2021). Dolayısıyla, çocukları ile birlikte tatile çıkan aileler günümüzde turizm sektörü için en büyük pazarlardan biri haline gelmiştir (Schanzel ve Smith, 2011: 144). Çocuklarla birlikte çıkılan aile seyahatlerinin, diğer boş zaman seyahat biçimlerinden daha hızlı bir oranda artacağı belirtilmiştir (Schanzel, 2013: 2; Schanzel ve Yeoman, 2014: 357). Bu yönüyle aile turizminin, diğer turizm türlerini geride bıraktığı ifade edilmektedir (Özel, 2021: 68).

Aile turizminde birkaç nesil bir arada turizm faaliyetlerine katılmalarına karşın, bu faaliyetler esnasında asıl rol çocuklara ait olmaktadır. Bu yönüyle çocuklar, aile turizminin şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadırlar. Buna göre, çocuklar ailelerinin tatil kararları üzerinde etkili olmakta, aileler de çocuklarının iyi vakit geçirebilmeleri için onların istek ve ihtiyaçlarına uygun

turizm işletmelerini tercih etmektedirler. Bu durum, turizm işletmelerini de en iyisini yapma arayışına yöneltmiş ve böylece çocuk dostu turizm anlayışı ortaya çıkmıştır (Özel, 2021: 90).

Çocuk dostu turizm kavramına anlamını veren “*çocuk dostu*” sözcüğü, önüne geldiği kelimeye, çocuğun da saygın bir birey olduğunu unutmadan onun eğitilmesi, bakılması ve korunması için, içinde bulunduğu ortamın ve çevrenin onun yararına ideal koşullarda yapılandırılması şeklinde bir anlam katmaktadır (Tuna vd., 2019: 1). Bu noktada, Uluslararası Çocuk Merkezinin (UÇM) geliştirmiş olduğu “Çocuk Dostu Turizm Projesi” dikkat çekmektedir. UÇM bu proje kapsamında çocuk dostu turizm kavramını, “*çocukların her türlü şiddetten uzak, sağlıklı olabildikleri, oynayıp öğrenebildikleri ve güven içinde olabildikleri turistik ortamlar*” şeklinde tanımlamıştır (UÇM, 2023). Tuna (2018: 48) da çocuk dostu turizm kavramını, çocukların her türlü şiddetten uzak, sağlıklı bir şekilde oynayabilecekleri, vakit geçirebilecekleri, kendilerini gerçekleştirebilecekleri, saygı ve sevgi görebilecekleri, yaratıcılıklarını artırabilecekleri ve güven içerisinde olabilecekleri turistik ortamların oluşturulması ve çocuklu ailelerin taleplerini karşılayabilecek turizm türü olarak tanımlamaktadır. Çocuk dostu turizm kavramı ile ilgili tanımlamalarda ön plana çıkan ortak noktalar, çocukların turizm işletmelerindeki özel gereksinimlerinin öncelenmesi, sağlıklı beslenme, güvenlik ve fiziksel aktivite gibi gereksinimlerinin yakından gözetilmesi, tüm bu gereksinimlerin standart bir kriterler listesi şeklinde ortaya konulup uygulanması ve bu uygulamaların da belirli aralıklarla denetlenmesi olmuştur (Özel, 2021: 91). Diğer yandan, Schierkolk (2019) çocuk dostu turizmin, konaklama işletmelerinde ve seyahat araçlarında alınan fiziksel önlemler ve çocuklara sunulan özel hizmetlerden ibaret olmadığını, çocuk dostu turizm anlayışını tam olarak benimseyip gerçekleştirebilmek için bu işletmelerin çocuk haklarını korumayı amaçlayan kurumsal politikalar üretmeleri gerektiğini belirtmektedir. Turizm işletmeleri açısından çocuk dostu olmanın iki temel unsuru bulunmaktadır. Bu unsurlardan *ilki*, çocuklar için sağlanan fiziksel donanım ve hizmet olanakları iken, *ikincisi* çocukların gelişimini ve mutlu bir tatil deneyimi yaşamalarını destekleyen davranışsal unsurlar ile çocuk haklarını ifade etmektedir. Bu unsurlardan birinin eksik olması, diğer unsuru anlamsız kılmakta ve turizm işletmesinin çocuk dostu olma özelliğini zedelemektedir (Özkan Buzlu ve Atçı, 2020: 3343).

Çocuk Dostu Turizm İşletmeleri

Çocuk dostu turizm uygulamalarını benimseyen ve uygulayan turizm işletmeleri *çocuk dostu turizm işletmesi* olarak nitelendirilmektedir. Bu işletmelerin çocuk dostu konsepti ile hizmet vermeleri işletmecilik

açısından önemli görülmektedir. Çocuk dostu işletmeler, çocuklar için standart uygulamaların ötesine geçebildikleri taktirde başarılı olmakta ve rakiplerinden farklılaşabilmektedirler. Diğer bir ifadeyle, bir işletmenin çocuk dostu olabilmesi için, fiziksel alanlar ve mekanlar ile standart bir hizmet sunmanın ötesinde, çocuklara kalıcı beceriler geliştirme imkanı sunan ve onların hem eğlenmesini hem de öğrenmesini sağlayan uygulamalar geliştirmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, çocuk dostu bir işletme olmanın, günümüzde pek çok turizm işletmesi için bir tercih nedeni haline geldiği ve bu işletmelerin, bu yolla kendilerini rakiplerinden farklılaştırmaya çalıştıkları görülmektedir. Diğer yandan, turizm işletmelerinin çocuklara yönelik hizmet sunmaları, bu işletmelerin pazarlama faaliyetlerini kolaylaştırmaktadır. Çünkü kendilerine ve çocuklarına değer verildiğini hisseden aileler, tatil tercihlerinde bu gereksinimlerini en iyi şekilde karşılayan turizm işletmelerine yönelmektedirler. Çocuklu ailelerin bir turizm işletmesinden memnun kalması durumunda, o işletmeye gelen ve “repeat guest” olarak tabir edilen devamlı müşterilerin sayısı artacaktır (Özel, 2021: 92-94). Bu durum, Günçan’ın (2022a) araştırmasında somutluk kazanmaktadır. Resort otellerde çocuk rekreasyonunu incelediği araştırmasında Günçan, çocukların, kaldıkları otellerde güzel vakit geçirdikleri, tatilde oynadıkları oyunları unutamadıkları ve bir sonraki sene tatil için yine aynı otele gelmek istedikleri bulgusunu elde etmiştir (Günçan, 2022a: 187). Alanyazında yer alan bazı araştırma bulgularına göre de çocuklar aileleri ile birlikte yaptıkları tatillerde mutlu olmakta, yaşadıkları tatil deneyimi ile duygusal bir bağ kurmakta, bu tatillerde oynadıkları oyunları unutamamakta ve yaşadıkları bu tatil deneyimini tekrar etmek istemektedirler (Rhoden vd., 2016: 428-438; Tankuş vd., 2018: 27-33). Özel’in (2021) araştırmasında da benzer sonuçlar elde ettiği görülmektedir. Otellerin çocuk kulüplerinde sunulan hizmetlere yönelik bir araştırma yapan Özel, araştırmasının sonunda otellerdeki çocuk oyun ve aktivite çeşitliliğinin çocukların ve çocuklu ailelerin aynı otele tekrar gelmeleri konusundaki kararları üzerinde etkili olduğu bulgusuna ulaşmıştır (Özel, 2021: 196).

Emir ve Pekiyan (2010) yaptıkları bir çalışmada, çocuklu ailelerin otel işletmesi seçiminde etkili olan faktörlerin neler olduğunu araştırmışlardır. Yazarların araştırmanın sonunda elde ettikleri bulgulara göre, çocuklu aileler otel işletmesi seçerken en çok güvenlik, çocuk yatağı, çocuklara uygun dolaplar, çocuk menüsü, hijyen, çocuk havuzu ve merdivenlerde korkuluk olması gibi konulara önem vermektedirler (Emir ve Pekiyan, 2010: 177). Günçan (2022a) da araştırmasının sonunda benzer sonuçlar elde etmiş ve çocukları ile birlikte tatile çıkan ailelerin, tatil yaptıkları otelde çocukları için en çok önemsedikleri hususların hijyen, güvenlik, havuz, yemek, temizlik,

eğlence olanakları ile oyun ve aktivite çeşitliliği olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Araştırmanın sonucuna göre, otel işletmelerinde çocuklara sunulan hizmetler çocuklu aileler için önem arz etmekte ve bu konu, ailelerin otel tercihlerinde etkili olmaktadır (Güncan, 2022a: 188). Dolayısıyla, bu araştırmaların bulgularından, çocuklu ailelerin çocuk dostu işletmecilik anlayışını önemsedikleri ve tatil tercihlerini de bu anlayışı benimseyen ve çocuk dostu hizmetler sunan işletmelerden yana yaptıkları anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, turizm işletmelerinde çocuk dostu turizm anlayışının benimsendiği göz önünde bulundurularak çalışmanın bu bölümünde, bu anlayış ile hizmet veren turizm işletmelerindeki uygulamalara yer verilmektedir. Bu işletmeler burada, *çocuk dostu konaklama işletmeleri*, *çocuk dostu seyahat işletmeleri*, *çocuk dostu yiyecek içecek işletmeleri* ve *çocuk dostu rekreasyon işletmeleri* olarak ele alınmakta ve bu işletmelerdeki çocuk dostu uygulamaların neler olduğu kısaca anlatılmaktadır.

Çocuk Dostu Konaklama İşletmeleri

Çocuk dostu turizm işletmelerinin en yaygın örneğini, tesislerinde çok sayıda çocuk dostu uygulamayı gerçekleştiren konaklama işletmeleri oluşturmaktadır. Konaklama işletmeleri içerisinde ise çocuk dostu turizm konusunda oteller ön plana çıkmaktadır (Özel, 2021: 98). Bu bağlamda, tesislerinde çocuk dostu turizm uygulamalarını hayata geçiren otel işletmeleri için alanyazında genellikle “çocuk dostu otel” kavramının kullanıldığı (Ceylan vd., 2019: 71; Özgürel vd., 2019: 66; Tuna, 2019: 30; Güncan, 2022b: 172), bunun yanında otelcilik sektöründe çocuk dostu otel konsepti ile hizmet veren oteller için “*aile dostu otel*”, “*aile oteli*” ve “*bebek dostu otel*” gibi kavramların da kullanılır hale geldiği görülmektedir (Aslan vd., 2019: 456).

Turizm sektöründe hizmet veren pek çok otel, konuklarına sunduğu konaklama hizmetini giderek çocuk dostu otel konsepti çerçevesinde çeşitlendirmiş olmasına rağmen, alanyazında bu kavrama ilişkin tanımlama çalışmaları kısıtlı sayıda kalmıştır (Aslan vd., 2019: 456; Çakmak Sel ve Mazman İtik, 2020: 1988). Bunun temel nedeni, çocuk dostu otel konsepti ile hizmet veren otellerin sayısının her geçen gün artış göstermesine rağmen, bu konseptte ismini veren çocuk dostu otel kavramı ile alakalı herhangi bir yasal düzenlemenin yapılmamış olmasıdır. Buna göre, *Turizm Tesislerinin Belgelendirilmesine ve Niteliklerine İlişkin Yönetmelikte* bu kavrama ilişkin herhangi bir maddeye yer verilmemiştir. Diğer yandan, Kültür ve Turizm Bakanlığı da bu oteller ile alakalı herhangi bir kriter geliştirmemiş veya yasal bir düzenlemeye gitmemiştir (Güncan, 2022a: 25). Bu nedenle, Türkiye’de uygulamada pek çok otel çocuk dostu otel konsepti ile hizmet vermesine

karşın, yasal olarak onaylanmış bir çocuk dostu otel bulunmamaktadır (Özel, 2021: 98).

Çocuk dostu otel kavramı ile alakalı alanyazındaki tanımlamalardan birinde bu kavram, *“içinde çocuk oyun alanı, mini club, çocuk aquaparkı, bakıcı hizmeti, eğitimli gözetmen vb. unsurları barındıran ailelerin çocuklarıyla birlikte tatil yapabilmesi için her türlü önlemi almış, ortamı ve desteği hazırlamış otel”* olarak tanımlanmaktadır (Güven vd., 2017: 634). Başka bir tanım da çocuk dostu otelin, çocuk pazarına ve genç pazara hitap etmek amacı ile aile yoğunluğu olacak şekilde tasarlanmış, her yaş grubu için farklı oyun alanları, çocuk yüzme havuzları, su parkları, kaydıraklar, çocuk kulübü, çocuklara özel menüler ile bebek ve çocuk bakım olanaklarının bulunduğu otel işletmesi olduğundan bahsedilmektedir (Aslan vd., 2019: 456; Tuna vd., 2019: 9). Alanyazındaki bir diğer tanım ise çocuk dostu otel, *“misafirlerin çocuklu aile olarak konaklama yapacağını göz önünde bulundurularak tasarlanmış, çeşitli yaş grupları için oyun alanları, çocuk kulübü, çocuk havuzları, özel menüler ve çocuk bakımı olanaklarının bulunduğu tesis”* olarak değerlendirilmektedir (Suat Eren vd., 2023: 18). Dolayısıyla, çocuk dostu bir otelin, “çocuğu” esas unsur olarak kabul ederek hizmetlerini şekillendiren (Güncan, 2022b: 173) ve yetişkinlerin yanı sıra çocuklara da hitap edebilen, bunu yaparken çocukların sağlık, bakım ve güvenlik ihtiyacı doğrultusunda her yaş grubundaki çocuklara çeşitli yeme içme, konaklama, eğlence ve oyun imkânları sunan otel işletmesi olduğu belirtilmektedir (Güncan, 2022a: 25). Çocuk dostu otel, çocukları ile birlikte tatil yapan ailelere yönelik oda seçenekleri ve menü alternatifleri sunmakta ve çocuk programları gibi uygulamalar sağlamaktadır. Diğer yandan, çocuk dostu otel, çocuklu misafirlerinin bez değiştirme ve emzirme gibi ihtiyaç duydukları durumlar için bebek bakım odaları bulundurmakta ve çocukların kullanımına uygun tuvalet, lavabo, çocuk yatağı, çocuk yastığı ve çocuk battaniyesi gibi olanakları misafirlerine sunmaktadır. Ayrıca çocuk dostu otelin, yalnızca çocuklar için tasarım ve fonksiyonlara odaklanmayıp, aynı zamanda çocukların da saygın birer birey olduğunu düşünüp onları önemseyerek çocuklu ailelere mutlu anılar yaşatacak ortamlar sunması gerektiği de ifade edilmektedir (Suat Eren vd., 2023: 18-19).

Özel (2021), çocuk dostu bir otelin sahip olması gereken nitelikleri; *çocuklara yönelik oda seçenekleri, yeme-içme alternatifleri, otel aktiviteleri, fiyat ve çocuk güvenliği* olacak şekilde beş ana kategori altında toplamıştır (Özel, 2021: 99). Başka bir çalışmada da otel işletmelerinin çocuklara yönelik sağladıkları olanaklar ile alakalı olarak *“çocuk ekstraları”, “güvenlik”, “çocuk aktiviteleri”, “işletmenin konumu”, “restoran hizmetleri”* ve *“genel konaklama hizmetleri”* olmak üzere altı grup oluşturulmuştur (Yemez ve Karaca, 2019: 223). Buna göre, çocuk dostu otel kavramı ile alakalı yasal bir düzenlemenin

olmamasına rağmen, ailelerin otel tercihlerinde çocuk dostu otel kriterlerinin oluştuğu, otellerin de bu kriterleri göz önünde bulundurarak tesislerinde çocuklara yönelik düzenlemeler yaptıkları ve hizmetlerini çocuk dostu anlayışı çerçevesinde şekillendirdikleri belirtilmektedir (Güncan, 2022a: 24). Bu bağlamda, her otel kendi dinamiklerine uygun olarak kendi çocuk dostu kriterlerini oluşturmakta ve turistlere bu kriterler doğrultusunda hizmet vermektedir (Sayılır vd., 2021: 97).

ETS Turun sektörel bazda çocuk dostu otel kriterlerini belirlemeye yönelik bir araştırma yaptığı (Emir ve Pekyaman, 2010: 164; Arıkan ve Öztürk, 2018: 19; Öztürk vd., 2018: 10), kendi web sayfasında yer alan otelleri bu kriterlere göre kategorize ettiği ve çocuk dostu otellerle ilgili belirlemelere gidilirken ETS Turun web sayfasından faydalandığı görülmektedir. Antalya bölgesinde çocuk dostu otellerde bir araştırma gerçekleştiren Güncan (2022a), 2020 yılında internet üzerinden yaptığı ön araştırmada çocuk dostu otel konseptiyle hizmet veren otel sayısının sınırlı olduğunu tespit etmiş, buna karşın 2021 yılında bu durumun değiştiğini belirtmiştir. Araştırma sürecinde Antalya bölgesindeki pek çok otelle iletişime geçmiş ve internet sitelerinde çocuk dostu olduğu belirtilmeyen otellerin de çocuk dostu otel konsepti ile hizmet verdiklerini beyan ettiklerini ifade etmiştir. Bu durum, günümüzdeki otellerin tamamına yakınının çocuk dostu otel konseptini benimsediklerini göstermektedir (Güncan, 2022a: 90-91). Dolayısıyla, çocuk dostu konaklama işletmeleri ile alakalı uygulamaların günümüzdeki hemen hemen her otelde görülebileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda, çocuk dostu otel uygulama örneklerine rastlamak mümkündür.

Çocuk dostu otellerin dünyadaki uygulamalarına bakıldığında, Karayipler’de hizmet veren bir otel zincirinin, tatil köylerini çocuklar için daha çekici hale getirmek için *Susam Sokağı* yapım ekibi ile iş birliği yaptığı ve bu otellere gelen çocukların, tatillerini Susam Sokağı programının karakterleri ile geçirdikleri görülmektedir. Algarve’deki bir başka otel de çocuklar için oyun alanı, futbol, tişört boyama, sihir gösterileri, pijama partisi, mankenlik, doğa yürüyüşleri, yunus balığı ve fok gösterileri gibi birçok aktivite ve etkinliği çocukların hizmetine sunmaktadır (Özel, 2021: 114). Diğer yandan, Sydney’deki Swissotel, çocuk odalarını her yaşa uygun oyuncaklar, oyunlar ve filmler ile dekore etmiş ve odaların bir köşesine çocuklar için birer çadır evi koymuştur. Holiday Inn Resort Phuket Mai Khao Beach oteli çocuk suitlerinde çocuklar için ayrı renklendirilmiş bir bölme yapmış ve bu bölmeye, yatak, düz ekran TV, DVD oynatıcı ve oyun konsolu koymuştur. Fiji’deki Nanuku Otelinde her çocuk için ayrı bir bakıcı mevcut olup; Disneyland Hotelin havuzunda su kaydırakları ve odalarda müzikli yatak başlıkları bulunmaktadır. Disneyland Hotelde ayrıca çocuklar,

Disney karakterleri eşliğinde kahvaltı yapmakta ve sihirbazlık gösterilerine katılmaktadırlar (Ceylan, 2019: 267).

Çocuk dostu otellerin Türkiye'deki uygulamalarına bakıldığında, Türkiye'de otellerin neredeyse tamamına yakınının çocuk dostu otel konseptini benimsedikleri ve hizmetlerini bu konsept doğrultusunda şekillendirdikleri görülmektedir. Bu bağlamda, Günçan'ın (2022a) araştırması dikkat çekici niteliktedir. Günçan araştırmasını, Antalya bölgesinde hizmet veren 16 farklı çocuk dostu otel işletmesinde gerçekleştirmiş ve bu otellerin çocuklara sundukları oyun ve aktivite olanaklarını araştırmıştır. Araştırmanın bulgularına göre, çocuk dostu otellerin sahip oldukları aile odası sayıları, toplam oda sayıları içerisinde önemli bir yer tutmakta ve bu otellerde konaklayan müşterilerin büyük çoğunluğunu (%75) çocuklu aileler oluşturmaktadır. Diğer yandan, Türkiye'deki çocuk dostu oteller çocuklara geniş bir oyun ve aktivite çeşitliliği sunmaktadır. Bu otellerde su parkı, havuz, amfi tiyatro, açık ve kapalı oyun alanları, snack bar, festival alanı, çocuk kulübü, plaj, mini golf sahası, gençlik kulübü ve sanal gerçeklik salonu gibi alanlar çocukların oyun oynamaları ve aktivite yapmaları için onların hizmetine sunulmaktadır. Bu alanlarda çocuklar, yüzme, çocuk diskosu, pizza ve kurabiye yapımı, rodeoya binme, masa tenisi, jimnastik, su topu, plaj voleybolu, mini bowling, top, mini golf, taş boyama, ok atma, futbol, dart, boyama ve langırt gibi pek çok oyun ve aktiviteyi yapabilmekte ve sihirbazlık gösterisi, papağan gösterisi, sahne gösterileri, palyaço, tiyatro gösterisi, kukla gösterisi ve çocuk müzikalleri gibi gösterileri izleyebilmektedirler. Ayrıca bu otellerde, bale dersi, dans kursu, yabancı dil kursu, yüzme dersi, tenis dersi ve sörf dersi gibi eğitici aktiviteler ile doğum günü kutlamaları, önemli gün kutlamaları, hazine avı ve korsan günü gibi etkinlikler de yapılmakta, çocuklar ve onların aileleri için yarışmalar, turnuvalar ve olimpiyatlar da düzenlenmektedir. Bu otellerde tüm bu oyun ve aktiviteler, pedagoji eğitimi almış ve alanında uzman animasyon ekipleri tarafından çocukların gelişim yaşlarına uygun olarak düzenlenmektedir. Diğer yandan, çocuk dostu otellerde çocuklara yönelik oyun ve aktiviteler düzenlenirken çocukların gelişim yaşlarının yanı sıra başka kriterler de göz önünde bulundurulmaktadır. Örneğin, değişen oyun trendleri, güvenlik, çocukların oyun talepleri, geri bildirimler, havanın sıcaklığı, yemek saatleri, çocukların uyku saatleri, oyun ve oyuncak piyasası, mevsim şartları ve hava koşulları, teknolojik gelişmeler, oyunlarda ve aktivitelerde kullanılan malzemenin kalitesi ve çocuklara uygunluğu ve oyuncaklarda CE belgesinin olması gibi hususlar bu kriterlerin bazılarıdır. Bu otellerde çocuklara sunulan bu hizmetlerden çocuklar oldukça memnun kalmakta, aynı otele tekrar gelmek istemekte ve ailelerinin bir sonraki tatil tercihleri üzerinde etkili olmaktadır. Öyle ki, çocuk dostu otellere tekrar

gelen müşterilerin (repeat guest) oranının oldukça yüksek olduğu (%45) ve bu repeat guest'lerin %71'ini çocuklu ailelerin oluşturduğu araştırmanın diğer bulgularıdır (Güncan, 2022a). Bu bulgular, günümüzde çocuk dostu otel konseptini benimsemiş otellerin, çocukları ve çocuklu aileleri önemsediklerini, tesislerini ve hizmetlerini çocuklu ailelere ve onların taleplerine göre şekillendirdiklerini ve böylece sadık müşteri grupları elde edebildiklerini göstermektedir.

Çocuk Dostu Seyahat İşletmeleri

Aileler, çocukları ile birlikte çıkacakları seyahatlerde hangi ulaşım aracını tercih edecekleri konusunda çoğunlukla fiyat, konfor, seyahat edecek kişi sayısı, güvenlik, ulaşılabilirlik ve seyahat süresi gibi faktörlere bağlı olarak karar vermektedirler. Çocuklarla çıktıkları seyahatlerde aileler, mahremiyetin sağlanması ve kişiye özgü olması sebebiyle çoğunlukla özel araçları tercih etmektedirler. Ancak uluslararası seyahatlerde daha çok havayolu araçları kullanılmaktadır. Dolayısıyla, turizm sektöründe çocuklara yönelik seyahat hizmetleri çoğunlukla havalimanlarında bekleme aşamasında iken başlamaktadır. Bu bağlamda, birçok havalimanında çocuklar için bekleme salonlarında oyun odaları ve oyun parkları ile bebek bakım odalarının bulunduğu görülmektedir. Uçağa bindikten sonra da havayolu işletmelerinin çocuklara özgü hizmetleri devam etmektedir. Örneğin, bu işletmeler çocuklar için özel olarak hazırladıkları menüler ile çocukları karşılamaktadır. Diğer yandan, birçok havayolu işletmesi çocukların yolculuk esnasında sıkılmamaları için onlara seyahat çantaları hediye etmekte ve bu çantalarda hikaye kitabı, boyama kitabı ve boya kalemleri gibi oyun malzemeleri bulunmaktadır. Bu konuda, bir havayolu şirketinin 1980'lerin sonunda 7-14 yaş arasını hedefleyen "fantastik yolcu" adlı bir çocuk programı başlattığı ve bu program kapsamında çocuklara çeşitli dergiler, doğum günü kutlama kartları ve özel menüler sunduğu görülmektedir. Diğer yandan, Yeni Zelanda'daki bir havayolu işletmesi de uçuş öncesinde çocuklara ait koltuklara atıştırılacak yiyecek ve içecek servisi yapmaktadır. Türkiye'de hizmet veren bir havayolu işletmesi ise 3-12 yaş grubundaki çocuklar için bir *Çocuk Kulübü Projesi* tasarlamıştır. Bu proje ile uçuşlar sırasında çocuklara özel menüler, kitaplar, çizgi romanlar, oyuncaklar ve promosyonlar sunmaktadır. Havayolu işletmelerinin çocuklara yönelik yaptıkları tüm bu uygulamalar, hem seyahatleri esnasında çocukların sıkılmalarını ve mutsuz olmalarını engellemekte hem de ebeveynler üzerinde oluşabilecek stresi azaltmaktadır (Özel, 2021: 106-107). *Çocuk Dostu Yiyecek İçecek İşletmeleri*

Son yıllarda turizm sektöründe önem kazanan çocuk dostu işletmelerden birinin de yiyecek içecek işletmeleri olduğu görülmektedir. Çocuklu

aileler yiyecek içecek işletmelerini günümüzde daha fazla kullanmakta ve yiyecek içecek işletmesi tercihi yaparken birtakım kriterleri göz önünde bulundurmaktadırlar (Temeloğlu ve Aksu, 2021: 730). Akşit Aşık'ın (2019) araştırma bulgularına göre, çocuklu aileler yiyecek içecek işletmesi tercihi yaparken en çok yemeklerin sağlıklı ve taze olmasına, işletmenin güvenilir ve tanınmış olmasına, hijyene ve fiyatların makul olmasına dikkat etmektedirler. Ayrıca yiyecek içecek işletmelerinde oyun odalarının olması, çocuklara özel hediyeler verilmesi ve çocukların oynayabilecekleri bir bahçenin olması da çocuklu ailelerin yiyecek içecek işletmesi tercihlerini etkileyen en önemli unsurlar arasındadır (Akşit Aşık, 2019: 163). Diğer yandan, bu işletmelerde emzirme ve bez değiştirme odalarının bulunması ve oyun odasındaki oyuncakların temizliği de çocuklu ailelerin yiyecek içecek işletmesi tercihlerinde ön plana çıkmaktadır (Güler vd., 2021: 185). Bu aileler, yiyecek içecek işletmesi seçerken çocuklarının ihtiyaç ve beklentilerini göz önünde bulundurmakta ve yiyecek içecek işletmelerindeki çocuk dostu hizmetlere karşı olumlu bir tutum sergilemektedirler. Dolayısıyla, hedef pazarı çocuklu aileler olan yiyecek içecek işletmelerinin, menülerine çocuklara uygun yiyecekler ve içecekler eklemeleri, sağlıklı ve organik gıdalara ağırlık vermeleri ve çocuklara özel masa, sandalye, mama sandalyesi ve yemek takımları bulundurmaları önerilmektedir (Akşit Aşık, 2019: 163-164). Buna göre, bir yiyecek içecek işletmesinin çocuk dostu olarak kabul edilebilmesi için tasarımından sunduğu hizmete kadar tüm faaliyetlerinde çocukların ve çocuklu ailelerin ihtiyaç duydukları olanakları, kolaylıkları ve hizmet modellerini bünyesinde barındırması gerekmektedir. Bu bağlamda, çocuk dostu yiyecek içecek işletmelerinde aranan özelliklerin, *çocuk dostu menü, restoran özellikleri, personel, fiyat ve çocuk dostu hizmetler* olarak ön plana çıktığı görülmektedir (Gençer ve Keşkekci, 2023: 191-193).

Yiyecek içecek işletmelerinde çocuk menülerinin olması, çocuk dostu yiyecek içecek işletmeleri için belirtilen kriterlerin başında gelmekte (Keskin vd., 2021: 260) ve bu işletmelerin, çocuk menülerinde yer alan yiyecek ve içeceklerin içeriği konusunda oldukça hassas davranmaları gerekmektedir. Ancak çoğu restoranda çocuklara sunulan menülerde klasik yiyecek ve içeceklerin olduğu görülmektedir. Örneğin, Kanada ve Birleşik Krallıktaki çok sayıda restoranda sandviç, pizza, makarna, spagetti, hamburger, patates kızartması, kızartılmış tavuk, dondurma, çikolatalı puding ve kurabiye gibi ürünler çocukların tüketimine sunulmaktadır (Özel, 2021: 102-103). Son yıllarda otellerin restoranlarında da çocuk büfelerine yer verildiği ve bu büfelerde de benzer ürünlerin çocukların tüketimine sunulduğu görülmektedir. Örneğin, bu büfelerde çocuklar için hamburger, patates kızartması, pizza, nugget ve şinitzel, köpük dondurma, sosisli ve salamlı

sandviç, donut, renklendirilmiş pasta ve tatlı, cips, hazır sütlü tatlı, jel şeker, meyveli şurup ve yağda kızartılmış sebze (soğan halkaları vb.) gibi ürünler sunulmaktadır. Ancak bu restoranlarda ve büfelerde çocuklara sunulan bu ürünlerin sağlık açısından birtakım riskler taşıdığı (Şeker ve Keleş, 2019: 4) ve sağlıklı olan meyvenin çocuk menülerinde yer almadığı belirtilmektedir (Özel, 2021: 103). Bu eksikliğe rağmen, yiyecek içecek işletmelerinde çocuklara özel yemek alternatiflerinin sunulması, bebek ve çocuk büfelerinin olması, çocuklara özel menülerin bulunması ve gün içerisinde çocuklara özel ikramlar yapılması bu işletmelerden beklenen hizmetler arasında sayılmaktadır (Emir ve Pekyaman, 2010: 164; Arıkan ve Öztürk, 2018: 19; Öztürk vd., 2018: 10). Bu konuda Four Seasons otellerinin uygulamaları örnek olarak gösterilebilir. Bu otellerde çocuklara özel tasarlanmış menüler bulunmakta, çocuk büfesinde mini boyutlarda tostlar, sandviçler ve pankekler yer almakta ve çocuklara gece uykusu öncesi sütü ile iyi geceler çikolatası da sunulmaktadır (Özel, 2021: 104). Diğer yandan, otellerin restoranlarında küçük çocuklar için yüksekliği ayarlanabilir sandalyeler, çocuk masaları, mama sandalyeleri, kırılmayan bardaklar, kırılmayan servis ve yemek takımları, mama önlükleri ve çocuklar için hazırlanmış menü kartları da bulunmaktadır (Yılmaz, 2007: 48). Bu restoranlarda ayrıca, çocuklara kendi yiyecek ve içeceklerini seçebilme fırsatı da sunulmakta ve menülere çocuklara hitap eden açıklamalar ile çocukların yemekleri görüp anlayabilecekleri fotoğraflar yerleştirilmektedir. Bu konudaki olumlu uygulamalardan birinin de çocuklara yemeklerinin hızlı servis edilmesi olduğu görülmektedir (Özel, 2021: 103-104).

Çocuk Dostu Rekreasyon İşletmeleri

Turizmde çocuk dostu rekreasyon uygulamalarının en belirgin örneğini temalı parklar oluşturmaktadır. Temalı parklar eğlence, eğitim, doğal, kültürel ve tarihi değerlerin korunmasında etkili alanlar olarak görülmekte ve bu tür alışkanlıkların çocuklara küçük yaşta kazandırılmasına olanak sağlamaktadırlar (Tuna, 2018: 49). Temalı parklar, yalnızca eğlence odaklı hareket etmemekte, aynı zamanda alışveriş merkezi, restoran, sinema ve bowling salonu gibi pek çok olanak ve aktiviteyi bünyelerinde barındırmaktadırlar. Temalı parklarda yer alan oyuncaklar, çocuklar için macera, adrenalin, keşif ve heyecan içeren çok sayıda öğeye sahiptir ve çocukları ile birlikte gelen anne ve babalar da bu parklarda eğlenmektedir (Özel, 2021: 108).

Temalı parkların dünya genelindeki en popüler örneğini *Disneyland* oluşturmaktadır. Disneyland, dünyanın en büyük temalı parkı olma özelliğine sahip olup, önemli bir turist çekim merkezidir. Disneyland, kahramanlarını yansıtan düzenlemeleri ve donatımları ile adeta bir panayır yerini andırmaktadır.

Disneyland'ın çocuklara sunduğu aktivitelere bakıldığında, öncelikle çocukları fantastik yolculuklara çıkararak aktivitelerin yer aldığı göze çarpmaktadır. Örneğin, *Mickey ve Minnie'nin Kaçak Demiryolu* ile küçük ziyaretçiler çizgi film dünyasında bir yolculuğa çıkmakta ve *Harika Yolculuklar* ile Walt Disney stüdyolarında yaratılmış muhteşem bir gece oyununa girmektedirler. *Aslan Kral Masalı* da çocuklara, Aslan Kral masalını hikaye anlatımı, müzik ve dans içeren canlandırıcı bir canlı gösteri ile çocuklara sunmaktadır. Diğer yandan, Disneyland'ta çocuklar, kanal boyunca büyümlü bir yolculuk yapmakta, park içerisinde yaratılan *Karayip Korsanları* ile sürükleyici bir maceraya atılmakta ve *Perili Köşkte* ürkütücü bir tura çıkmaktadırlar (Disneyland, 2023).

Temalı parkların Türkiye'deki örneklerine bakıldığında ise ilk olarak İstanbul'daki *Vialand Tema Parkı* göze çarpmaktadır. Vialand, 2013 yılında ziyarete açılmış olup, alışveriş merkezini gösteri merkezi ile birleştirmekte ve alışveriş, eğlence ve yaşam kompleksi olarak hizmet vermektedir. Vialand, ziyaretçilerini görkemli masal şatosu ile karşılamakta ve üç saniyede 100 km hıza çıkan dünyanın en iyi dördüncü Roller Coaster'ına ev sahipliği yapmaktadır. Vialand'ta ayrıca, ziyaretçilerine 50 metreden adrenalin dolu bir iniş yaptırtan Adalet Kulesi, King Kong, Viking, Fatih'in Rüyası, 360 Plus, Maceraperest, Çılgın Nehir, Saray Salıncağı, Yaban Arısı, Jet Ski, Savana, Little Dolpin, Atlı Karınca, Şato, Sihirli Oda ve Neşeli Çiftlik gibi pek çok eğlence ünitesi de bulunmaktadır (Vialand, 2023). Çocuk dostu rekreasyon işletmelerinin Türkiye'deki bir diğer örneği Antalya'daki *The Land of Legends Tema Parkıdır*. Bu park içerisinde macera ülkesi, su ülkesi ve tropik lagün gibi eğlence parkları, restoran ve barlar, otel ve alışveriş merkezi bulunmaktadır. Bu parkta sunulan gösteri ve etkinliklerin arasında ise yunus balığı gösterisi, sokak hokkabazı gösterisi, sirk gösterisi, tatlı şeker geçidi, yanar taş çeşmesi gösterisi, canlı müzik performansı ve müzikal tekne geçit töreni gibi gösteri ve etkinlikler de yer almaktadır (The Land of Legends Theme Park, 2023). Bu parkların yanı sıra İstanbul'daki *MoiPark Tema Parkı*, Ankara'daki *Wonderland Eurasia* ve Eskişehir'deki *Sazova Bilim Kültür ve Sanat Parkı* da Türkiye'deki diğer temalı parklar arasında yer almaktadır (Güncan, 2023: 525).

Temalı parkların yanı sıra otel işletmelerinde de çocuk dostu rekreasyon alanları bulunmakta ve oteller, animasyon departmanları bünyelerinde bulunan "çocuk kulüpleri" ve "gençlik kulüpleri" aracılığıyla çocuklara yönelik çeşitli aktivite ve etkinlikler düzenlemektedirler. Türkiye'deki büyük ölçekli otellerin tamamına yakını çocuk dostu otel anlayışını benimsemiş olup, tesislerinde çocuk kulüplerine yer vermektedirler. Oteller, çocuk kulüplerinde en az bir tane pedagojik formasyon eğitimi almış personel çalıştırmaktadırlar. Otel içerisinde çocuklara yönelik yapılacak bütün

oyun ve aktiviteleri çocuk kulüpleri düzenlemekte ve oyun ve aktivitelere çocukların gelişim yaşlarına uygun olacak şekilde karar vermektedirler. Otellerde çocukların kullanımına sunulan oyun ve aktivite alanlarını Güncan (2022a), *dijital oyun salonu, havalı tüfek alanı, mini golf sahası, oyun parkı, açık oyun alanı, havuz alanları, sahil, snack bar ve amfi tiyatro* olarak belirlemiştir. Otellerdeki çocuk oyun ve aktivitelerini ise dokuz kategori altında toplamıştır. Bu kategorileri, *fiziksel oyunlar, eğlence temelli aktiviteler, beceri temelli aktiviteler, spor temelli aktiviteler, rekabet temelli aktiviteler, teknoloji temelli aktiviteler, belirli gün aktiviteleri, eğitim temelli aktiviteler ve diğer aktiviteler* olarak belirlemiştir (Güncan, 2022a). Güncan'ın araştırma bulgularının, alanyazındaki başka çalışmalarca da desteklendiği görülmektedir. Örneğin, Özgürel ve Topaloğlu (2018), otellerde sunulan çocuk aktivitelerini *fiziksel aktiviteler, oyunlar, yaratıcı aktiviteler ve sosyal beceri ve duyuşsal yeterlik gerektiren aktiviteler* şeklinde dört grupta toplamıştır (Özgürel ve Topaloğlu, 2018: 48-49). Poris (2005) tarafından ortaya atılan, daha sonra Seraphin ve Yallop (2020) tarafından geliştirilen sınıflandırmada da otel işletmelerindeki çocuk aktiviteleri, *arkadaş odaklı eğlence, güçlendirici eğlence, yaratıcı eğlence, absürt/gülünç/saçma eğlence, spor odaklı eğlence, rekabetçi eğlence, aile odaklı eğlence, şaşırtıcı/macera içerikli eğlence, rahatlatıcı eğlence ve asi eğlence* olacak şekilde 10 farklı kategoride ele alınmıştır (Seraphin ve Yallop, 2020: 117; Özel, 2021: 142). Özel (2021) de çalışmasında, otellerin çocuk kulüplerinde sunulan çocuk aktivitelerini araştırmış ve belirlediği aktiviteleri Seraphin ve Yallop'un (2020) çalışmasındaki sınıflandırmayı temel alarak gruplandırmıştır (Özel, 2021: 187-190). Özel'in araştırma bulgularında yer alan aktivite çeşitliliğinin, diğer çalışmalardaki aktivite çeşitliliği ile benzer olduğu ve bu çalışmaları desteklediği görülmektedir. Ancak otel işletmelerinde çocuklara sunulan aktivite çeşitliliğini ayrıntılı bir şekilde Güncan'ın (2022a) araştırmasında görmek mümkündür. Buna göre, Güncan araştırmasında, otellerde çocuklara sunulan 752 farklı aktivitenin olduğunu belirlemiştir. Aktivite çeşitliliğine bakıldığında, bu aktiviteler arasında havuz oyunları, masa tenisi, oyun parkı, top havuzu, oyun hamuru, satranç, plaj voleybolu, kum parkı, halat çekme, top oyunları, sihirbaz gösterisi, papağan gösterisi, çocuk diskosu, karaoke gecesi, çocuk festivali, barbekü partisi, doğum günü kutlamaları, pizza ve kurabiye yapımı, yüz boyama, taş boyama, sanatsal aktiviteler, spor aktiviteleri, su sporları, yarışmalar, turnuvalar, dijital oyunlar, şişme oyunlar, hazine avı, korsan günü, yüzme dersleri, sörf dersleri, dil kursları ve bale dersleri gibi pek çok aktivitenin yer aldığı görülmektedir (Güncan, 2022a).

Sonuç ve Değerlendirme

Bu bölümde, son yıllarda ailenin tatil kararları üzerindeki etkisi artan ve turizm işletmeleri açısından önemli bir tüketici grubu haline gelen çocuk konusu ele alınmış ve bu doğrultuda, “*çocuk dostu turizm*” kavramı ve turizm sektöründeki çocuk dostu turizm uygulamalarının neler olduğu incelenmiştir. Bu incelemelerden, günümüz aile yapısına “*postmodern çocukluk anlayışının*” hakim olduğu, bunun neticesinde çocukların aile içinde ön plana çıktıkları ve anne ve babalarının satın alma kararlarında etkili bir güce ulaştıkları bulgusuna ulaşılmaktadır. Elde dilen bulgulara göre, çocuklar anne ve babalarının tatil satın alma ve konaklama tercihleri üzerinde de etkili olmakta ve aileler tatil ve konaklama tercihlerini çocuklarının istek ve ihtiyaçlarına göre yapmaktadırlar. Turizm işletmeleri de çocukların aile kararları üzerindeki bu etkisinden haberdar olup, tesislerini çocukların ve çocuklu ailelerin ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde tasarlamakta ve hizmetlerini onlara uygun olarak çeşitlendirmektedirler. Bu gelişmeler ışığında, turizm sektöründe “*çocuk dostu turizm konseptinin*” olduğu, turizm işletmelerinin tesislerini ve hizmetlerini bu anlayış doğrultusunda şekillendirerek “*çocuk dostu işletmecilik*” anlayışının gündeme geldiği görülmektedir. Sektörde yaşanan bu gelişmelerin, turizm alanındaki akademik çalışmalara da yansıdığı ve çocuk dostu turizm kavramının turizm alanyazınına girdiği görülmektedir. Çocuk dostu turizm konusunda Türkiye’de henüz yasal bir düzenlemenin yapılmadığı, buna karşın çocuklu ailelerin tatil satın alma konusunda birtakım kriterlerinin olduğu söylenebilir. Bu kriterlerin, hizmet tasarımında ve sunumunda turizm işletmeleri tarafından referans alındığı ve böylece turizm sektöründe çocuk dostu turizm kriterlerinin olduğu görülmektedir.

Turizm sektöründe hizmet veren turizm işletmeleri (konaklama, seyahat, yiyecek içecek ve rekreasyon işletmeleri), çocuk dostu işletmecilik anlayışı doğrultusunda hizmet üretmekte ve çocuk dostu turizm kriterlerine uygun olarak turistlere hizmet sunmaktadırlar. Dolayısıyla, bu işletmeler, *çocuk dostu otel*, *çocuk dostu seyahat işletmesi*, *çocuk dostu yiyecek içecek işletmesi* ve *çocuk dostu rekreasyon işletmesi* olarak nitelendirilmektedir. Bu işletmelerin çocuk dostu işletme olabilmeleri için, fiziksel alanlarda yapacakları iyileştirmeler ile standart bir hizmet sunmanın ötesinde, çocuk haklarına işletme politikalarında yer vermeleri gerekmektedir. Çocuk hakları konusunda yapacakları girişimler ve tesislerinde gerçekleştirecekleri yaratıcı çocuk dostu uygulamalar sayesinde bu işletmelerin pazarlama faaliyetlerinin daha da kolaylaşacağı ve kendilerine sadık tüketici gruplarının oluşacağı düşünülmektedir. Çocuklar geleceğin potansiyel turistleri olarak görüldüğünden, onları işletmeye bağlamak geleceğe yönelik sadık müşteri grubu yaratmak açısından önemli görülmektedir. Nitekim, araştırma bulgularının arasında, geçirdikleri tatilden

oldukça memnun kalan çocukların, bu tatil deneyimini unutamadıkları ve sonraki senelerde de aynı deneyimi yaşamak için aynı işletmeye tekrar gitmek istedikleri bulgusu yer almaktadır. Dolayısıyla, çocukları memnun bırakabilen ve onlara unutulmaz bir tatil deneyimi yaşatabilen turizm işletmelerinin, bu yolla hem mevcut aile gruplarını işletmeye bağlayabilecekleri hem de şimdiki çocukları etkileyerek geleceğe yönelik potansiyel sadık müşteri grupları yaratabilecekleri düşünülmektedir.

Günümüz dünyasına teknolojik gelişmeler damgasını vurmuş olup, çocuklar bu gelişmelerden yakından etkilenmektedir. Bu gelişmelere bağlı olarak, çocukların iletişim kanallarının sosyal medyaya taşındığı, oyun ve aktivite olanaklarının da dijital dünyada kendine yer bulduğu gözlenmektedir. Dolayısıyla, dijital dünyalarda yaratılan her türlü olanağın postmodern dönem çocukları için önemli hale geldiği anlaşılmaktadır. Daha bebeklik döneminde teknoloji ile tanışan ve dijital dünya ile büyüyen bu çocukların yaşam tarzlarının da dijital dünyaya göre şekillendiği düşünülmektedir. Bu düşünceye göre, bugünün çocukları büyüyüp yetişkin oluncaya kadar teknolojinin daha da gelişeceği ve şimdiki çocukların yetişkinlik yaşamlarında teknolojik cihazların ve dijital göstergelerin hakim olduğu bir hayat sürecekleri varsayılmaktadır. Dolayısıyla, turizm işletmelerinin bu durumun farkında olmaları ve teknolojiye ayak uydurmaları gerekmektedir. Buna göre turizm işletmeleri, teknolojideki ve çocukların ilgi alanlarındaki, yaşam biçimlerindeki ve satın alma tercihlerindeki gelişmeleri ve yenilikleri yakından takip etmeli ve tesislerini bu yeniliklere uygun hale gelecek şekilde sürekli yenilemelidir. Böylece turizm işletmelerinin -hem teknolojiyi entegre ederek hem de çocukları kendilerine bağlayarak- turizm sektöründe uzun yıllar var olabilecekleri düşünülmektedir.

Kaynakça

- Adler, A. (2010). İnsan Tanıma Sanatı (Çev. K. Şipal). İstanbul: Say Yayınları.
- Akşit Aşık, N. (2019). Çocuklu Ailelerin Restoran Seçimlerini Etkileyen Faktörler: İzmir’de Bir Araştırma. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 150-168.
- Aktaş, E., Teksöz, E. ve Ocakçı, A.F. (2012). Ailede Kadının Değişen Rolünün Çocuk Sağlığına Etkisi ve Aile Merkezli Bakımın Önemi. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 28(1), 73-80.
- Alagöz, S.B. (2009). Çocukerkil Aile Sisteminde Satın Alma Davranışı. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 8(16), 316-338.
- Arıkan, V. ve Öztürk, İ. (2018). Otel Olanaklarının Çocuklu Aileler Üzerindeki Tercih Edilme Nedenlerine Yönelik Değerlendirme. *Sivas İnterdisipliner Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2, 15-25.
- Arpacı, F. ve Bekar, A. (2013). Çocukların Büyük Ebeveynleri ile Etkileşimlerine İlişkin Görüşleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29, 11-29.
- Aslan, K. (2002). Değişen Toplumda Aile ve Çocuk Eğitiminde Sorunlar. *Ege Eğitim Dergisi*, 1(2), 25-33.
- Aslan, S., Tosun, N. ve Arslan Kurtuluş, S. (2019). Çocuk Dostu Oteller ile İlgili Şikayetlere Yönelik Bir İçerik Analizi. *İşletme Bilimi Dergisi*, 7(2), 451-475.
- Aytaç, S., Dursun, S. ve Yıldız Bağdoğan, S. (2018). Psikolojiye Giriş. Bursa: Dora Yayıncılık.
- Birleşmiş Milletler (1989). Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi. https://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/mevzuat_uamevzuat/birlesmismilletler.pdf, E.T.: 15.06.2023.
- Ceylan, N.E., Özgürel, G. ve Topaloğlu, C. (2019). Çocuk Dostu Konaklama İşletmeleri: The Land of Legends Hotel Örneği. II. Uluslararası Çocuk Dostu Turizm Kongresi, 24-27 Nisan, Sivas, Türkiye.
- Ceylan, E.N. (2019). Çocuk Dostu Konaklama İşletmeleri: The Land of Legends Kingdom Hotel Örneği. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 6(3), 263-284.
- Ceylan, S. (2022). Turizmde Postmodern Uygulamalar: Ürgüp’te Mağara Oteller. *International Journal of Geography and Geography Education*, 45, 197-218.
- Civelek, M. ve Civelek, P. (2021). Drawing Analysis of Connotations Regarding Children’s Holiday Perceptions in the Context of Tourism. *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 4(9), 771-790.

- Çağlar, B. (2020). Çocuğun Kent Planlamasındaki Yeri Nedir?. *Sürdürülebilir Mühendislik Uygulamaları ve Teknolojik Gelişmeler Dergisi*, 3(2), 86-91.
- Çakmak Sel, B. ve Mazman İtik, Ü. (2020). Bir Konaklama İşletmesinin “Çocuk Dostu Otel” Olarak Düzenlenmesinde Maliyet Analizi: Sivas İlinde Bir Otel Uygulaması. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 1986-2002.
- Çocuk Koruma Kanunu (2005). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5395.pdf>, E.T.: 15.06.2023.
- Disneyland (2023). <https://disneyland.disney.go.com/destinations/disneyland/>, E.T.: 13.07.2023.
- Emir, O. ve Pekyaman, A. (2010). Çocuklu Ailelerin Otel İşletmesi Seçiminde Etkili Olan Faktörler: Afyonkarahisar’da Bir Uygulama. *Yönetim ve Ekonomi*, 17(2), 159-181.
- Gençer, K. ve Keşkekci, D. (2023). Çocuk Dostu Restoranlara Yönelik Çevrimiçi Şikayetlerin Değerlendirilmesi: İstanbul Örneği. *Aydın Gastronomi*, 7(2), 187-204.
- Güler, O., Yayla, F. ve Öztürk, M. (2021). Çocuklu Ailelerin Restoran Seçim Kriterleri ve Hizmet Kalitesi Algıları: Önem-Performans Analizi ile Bir Araştırma. *Journal of Yasar University*, 16(61), 170-191.
- Güncan, Ö. (2022a). Çocuk Rekreasyonu: Oyun Davranışı Bağlamında Resort Otellerde Bir Araştırma. *Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.*
- Güncan, Ö. (2022b). Çocuk Dostu Otel. (Edt. Kozak, N. ve Kozak, M.), *Türkiye Turizm Ansiklopedisi Cilt IV*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Güncan, Ö. (2023). Postmodern Dönemde Metalaşan Eğlence: Turizm Bağlamında Bir Değerlendirme. (Edt.: Öçal, B.), *Sosyal Bilimlerde Toplumsal Sorunlara Bakış: Teorik Çalışmalar*. İstanbul: Efe Akademi Yayınları.
- Güven, Ö.Z., Beydilli, E.T., Ceylan, U. ve Bütün, S. (2017). Çocuk Dostu Otel Kavramı Üzerine Bir Araştırma. 3. Turizm Şurası, 1-3 Kasım, Ankara, Türkiye.
- Johns, N. and Gyimothy, S. (2003). Postmodern Family Tourism at Legoland. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 3(1), 3-23.
- Karaboğa, M.T. (2018). Medya Çağında Çocuk ve Çocuk Kültürü: Şiddet ve Tüketim Kültürünün Yansımaları. *Uluslararası Çocuk Edebiyatı ve Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 1-17.
- Keskin, E., Sezen, N. ve Yorgancı, B. (2021). Gastronomide Çocuk Dostu Menü Uygulamaları. (Edt.: Birinci, M.C. ve Yayla, Ö.), *Rekreasyon ve Turizm Araştırmaları*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Koç, E. (2010). Atatürk, Cumhuriyet ve Çocuk Ruhu. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 45(Bahar), 71-82.

- Kuşuluoğlu, D.D. (2013). İstanbul Kadıköy İlçesindeki Çocuk Oyun Alanlarının Nitel ve Nicel Açından Değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Li, M., Wang, D., Xu, W. and Mao, Z. (2017). Motivation for Family Vacations with Young Children: Anecdotes from the Internet. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 34(8), 1047-1057.
- Mutlu, S. (2020). Postmodern Aile. (Edt.: Dikici, E., Tire, O. ve Sevim Adıgüzel, Z.), *Aile ve Sosyoloji*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Onur, B. (2019). Değişen Çağ Değişen Çocukluk. Ankara: İmge Kitabevi.
- Özel, Ç.H. (2021). Turizmde Çocuk Dostu Uygulamalar (Otellerin Çocuk Kulüplerinde Sunulan Hizmetlere Yönelik Bir Araştırma). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Özgiirel, G., Ceylan, N.E. ve Topaloğlu, C. (2019). Çocuk Dostu Konaklama İşletmelerinde Tesis Yönetimi Açısından Kriterlerin Belirlenmesi: ABTA Örneği. II. Uluslararası Çocuk Dostu Turizm Kongresi, 24-27 Nisan, Sivas, Türkiye.
- Özgiirel, G. ve Topaloğlu, C. (2018). Konaklama İşletmelerinde Çocuk Kulübü Aktiviteleri Üzerine Bir Araştırma. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 5(3), 45-61.
- Özkan Buzlu, M. ve Atçı, D. (2020). Turizm Çalışanlarının Çocuk Dostu Olmayan Davranışları. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 3341-3357.
- Öztürk, İ., Atasoy, F. ve Arıkan, V. (2018). Atalya'daki Çocuk Niteliğindeki Otellerin Çocuklu Ailelere Sunduğu Rekreasyon Faaliyetleri ve İmkanlarına Yönelik Bir Değerlendirme. *Sivas İnterdisipliner Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2, 7-13.
- Polat, O. (2001). *Çocuk ve Şiddet*. İstanbul: Der Yayınları.
- Rhoden, S., Jones, P.H. and Miller, A. (2016). Tourism Experience through the Eyes of a Child. *Annals of Leisure Research*, 19(4), 424-443.
- Sayılır, E., Kocabaş, G., Diker, O. ve Aksu, M. (2021). Çanakkale İlindeki Otel Yöneticilerinin Çocuk Dostu Otel Konseptine Bakış Açıları. 3. Uluslararası Aile, Gençlik ve Çocuk Dostu Turizm İşletmeciliği Kongresi, 23-25 Haziran, İstanbul, Türkiye.
- Schanzel, H.A. and Smith, K.A. (2011). The Absence of Fatherhood: Achieving True Gender Scholarship in Family Tourism Research. *Annals of Leisure Research*, 14(2-3), 143-154.
- Schanzel, H.A. (2013). The Impotanze of 'Social' in Family Tourism. *Asia-Pacific Journal of Innovation in Hospitality and Tourism*, 2(1), 1-15.
- Schanzel, H.A. and Yeoman, I. (2014). The Future of Family Tourism. *Tourism Recreation Research*, 39(3), 343-360.

- Segumpan, R.G., Zahari, J.S.A. and Jamaluddin, M.M. (2008). Tourism among Families in Northern Peninsular Malaysia. *Asia-Pacific Social Science Review*, 8(2), 129-139.
- Seraphin, H. and Yallop, A. (2020). An Analysis of Children's Play in Resort Miniclubs: Potential Strategic Implications for the Hospitality and Tourism Industry. *World Leisure Journal*, 62(2), 114-131.
- Sormaz, F. (2010). Çocukluk İmgesi, Oyun ve Oyuncak, Sosyo-Kültürel Bir Analiz. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Suat Eren, İ., Düzgün, M. ve Olcaç, A. (2023). Çocuk Dostu Uygulamalar Bakımından Otel Web Sitelerinin Değerlendirilmesi. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(33), 15-30.
- Şeker, T.Ç. ve Keleş, D. (2019). Konaklama İşletmelerinde Çocuklara Sunulan Menü ve Yiyeceklerin Besin Öğeleri ve Sağlık Açısından İncelenmesi. *Sivas İnterdisipliner Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3, 77-86.
- Tandoğan, A. (2006). Çocuk ve Genç İşçilerin Korunması. Yayınlanmamış Master Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tankuş, E., Durmaz, C. ve Öztürk, İ. (2018). Çocuk Gözünde Turizm: Sivas İli Örneği. *Sivas İnterdisipliner Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2, 27-34.
- Temeloğlu, E. ve Aksu, M. (2021). Çocuklu Ailelerin Restoran Seçimini Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi: Çanakkale Örneği. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(45), 723-740.
- The Land of Legends Theme Park (2023). Tema Park. <https://thelandoflegends.themepark.com/tema-park>, E.T.: 13.07.2023.
- Tuna, M. (2018). Temalı Parklar ve Çocuk Dostu Turizm. *Sivas İnterdisipliner Turizm Araştırmaları Dergisi*, 47-49.
- Tuna, M. (2019). Çocuk Dostu Oteller. II. Uluslararası Çocuk Dostu Turizm Kongresi, 24-27 Nisan, Sivas, Türkiye.
- Tuna, M., Özyurt, B. ve Kurt, A. (2019). Çocuk Dostu Oteller: Kavramsal Bir İnceleme. *Sivas İnterdisipliner Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(Haziran), 1-14.
- Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun (TKHK) (2013). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6502.pdf>, E.T.: 20.06.2023.
- Türk Ceza Kanunu (TCK) (2004). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5237.pdf>, E.T.: 15.06.2023.
- Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük (2023). Çocuk. <https://sozluk.gov.tr/>, E.T.: 15.06.2023.
- Türk Medeni Kanunu (TMK) (2001). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf>, E.T.: 15.06.2023.

- Uluslararası Çocuk Merkezi (UÇM) (2023). Çocuk Dostu Turizm. <http://www.cocukdostuturizm.org/>, E.T.: 20.06.2023.
- Vialand (2023). <https://vialand.com/>, E.T.: 13.07.2023.
- Yavuz, N. ve Zavalı, Y.S. (2015). Postmodern Dönemde Kimliğin Belirleyicisi Olarak Tüketim [Tüketilmiş Kimlikler]. Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, 4(4), 126-152.
- Yalçın, Ö. (2020). Tüketim Kültürü İdeolojisinin Hegemonyası Altındaki Yeni Çocukluk Kavramı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Yemez, İ. ve Karaca, Ş. (2019). Çocuklu Ailelerin Tatil Yeri Seçiminde Etkili Olan Faktörlerin İncelenmesi: Sivas İli Şehir Merkezinde Bir Uygulama. AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 7(19), 201-225.
- Yılmaz, A. (2007). Aile Turizmine Yönelik Hizmet Veren Otel İşletmelerinde Hizmet Kalitesi: Antalya Bölgesinde Türk ve Alman Turistlere Yönelik Bir Araştırma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Zeybekoğlu, Ö. ve Doğan, T. (2015). Değişen Oyun ve Oyuncak Kültürü. I. Dil, Kültür ve Edebiyat Çalıştayı, 5 Haziran, Antalya, Türkiye.